

Sveitin

LESTRARBÓK

LESTRARRÁÐ!

Kæri nemandi

- Allir námsmenn þurfa að temja sér góðar námsvenjur.
- Hér eru góð ráð sem gætu hjálpað þér við lestur.

Áður en þú byrjar lesturinn

- Skoðaðu bókina vel, einnig myndir og ramma.
- Lestu efnisyfirlit og kaflaheiti.
- Um hvað fjallar bókin?
- Hvað veist þú um efnið?

Á meðan þú lest

- Finndu aðalatriðin.
- Skrifaðu hjá þér minnispunkta.
- Gott er að gera skýringarmyndir eða hugarkort.
- Spurðu um það sem þú skilur ekki, t.d. orð og orðasambönd.

Eftir lesturinn

- Rifjaðu upp það sem þú last.
- Veltu fyrir þér hvað eru aðalatriði og hvaða atriði skipta minna máli.
- Hugsaðu um það sem þú hefur lært og tengdu við það sem þú vissir áður.
- Reyndu að endursegja textann með eigin orðum.

Fleiri bækur í þessum flokki

Sveitin

LESTRARBÓK

Sigprúður Sigurðardóttir

Efnisyfirlit

Á sauðburðarvakt	3
Íslenskur landbúnaður.	4
Íslenski hesturinn	6
Íslensku nautgripirnir	8
Íslenska sauðféð	10
Krakkar í sveit.	14
Leikir barna.	16
Tæki og tól	17
Skólaganga	20
Réttir og leitir	24
Hvað á dýrið að heita?	26
Náttúran og umhverfið	27
Spurningar og verkefni	28
Orðskýringar	30

*Undirstrikuð orð eru útskýrð aftast í bókinni

Á sauðburðarvakt

Ég hrökk upp með andfælum þegar kötturinn stökk upp í rúmið mitt og nuddaði sér upp við mig. Ég leit á símann. Æ, nei. Klukkan var að verða hálf sjö og ég átti að vera löngu farin á sauðburðarvaktina. Ég hentist í fötin og stökk út. Veðrið var hryssingslegt og töluvert frost.

Það var eins og mig grunaði. Ær voru bornar á víð og dreif um fjárhúsin. Allt í einu tók ég eftir haus á lambi sem stóð aftan úr einni ánni. Hann var orðinn mjög bólgin og tungan í lambinu hafði þrýst út um munninn og var orðin tvöföld. Ég varð að ná því áður en það hengdist. Þetta var greinilega mjög stórt lamb. Þegar ég þreifaði meðfram hausnum fann ég klauf á öðrum framfætinum. Ég vissi að ekki mátti toga í höfuðið því þá gæti lambið farið úr hálslíðnum. Það var heldur ekki hægt að ýta höfðinu inn aftur en ég varð með einhverju móti að ná fætinum. Ég sótti spotta í vasann og kappmellaði utan um fremstu kjúkuna á fætinum. Það dugði til að ná honum út. Lambið var orðið mjög þurrt og því enn erfiðara að ná því. Ég tróð hendinni inn í fæðingarveginn meðfram lambinu og nú kom sér vel að vera handnett.

Pabbi var kominn og bað ég hann að hendast eftir burðargelinu. Þegar ég hafði sprautað geli vel inn meðfram lambinu tók pabbi við og þurfti hann að nota sína ítrustu krafta til að draga lambið frá ánni. Eftir nokkrar kaldar vatnsgusur á hausinn hristi það sig og jarmaði skringilega. „Það jafnar sig“ sagði pabbi „komdu svolítilli broddmjólk ofan í það. Það fer ekki á spena strax með tunguna svona bólgná.“ Ég sótti magaslönguna og mjólkaði ána.

Íslenskur landbúnaður

Landnámsmenn fluttu búfénað með sér til Íslands, alifugla, nautgripi, kindur, geitur, hross og svín. Allt frá landnámi hafa menn haft þannig búfénað og slíkur búskapur kallaður hefðbundinn búskapur eða blandaður búskapur. Íslenski hesturinn, nautgripir og sauðfé eru af sama stofni og þeim sem landnámsmenn komu með. Svínastofninn frá landnámi dó út á 17. öld en þau svín sem nú eru til í landinu eru innflutt.

Á Íslandi eru margs konar bændur. Þú færð blóm frá garðyrkjubónda, kjúkling frá alifuglabónda og jólatré getur þú fengið hjá skógræktarbónda. Ef þig langar að ferðast um landið þá getur þú pantað þér gistingu hjá ferðaþjónustubónda. Karlar jafnt sem konur geta verið bændur.

Jörð sem búskapur er stundaður á og hefur skráð landamerki kallast lögbyli.

Eftirlit er haft með búfé á Íslandi. Stofnunin sem gerir það heitir Matvælastofnun (MAST). Hún setur reglur um hvernig aðbúnað dýrin eiga að hafa. Fari bændur ekki eftir ábendingum MAST eiga þeir á hættu að búfé sé tekið af þeim um lengri eða skemmri tíma.

Merki í sauðkind.

Skýringar:

YD	yfirdýralæknir
IS	Ísland
123A12	Númer bæjar (123) (A=Sýsla sem bærinn er í) 12 (númer hreppsins sem bærinn er í)
5013	númer sem kind fær (fyrsta talan, 5, táknar árið sem kindin er fædd t.d. 2015, en 013 er númer kindarinnar. Einnig er hægt að hafa örmerki með svona númerum. Engin dýr fara í sláturhús án þess að hafa merki bæjarins sem þau eru frá.

Sá sem ber ábyrgð á búfé eða er eigandi þess er skyldugur að merkja alla grip eftir viðurkenndu merkingar- og skráningarkerfi. Allar upplýsingar um dýrin þarf að skrá, s.s. veikindi og lyfjagjafir, ef gripur er keyptur, seldur, hann deyr af slysförum eða honum er slátrað.

Þar sem Ísland liggur afskekkt eru sjúkdómar í búfé færri hér en í öðrum löndum og auðveldara er að verjast þeim. Þó hafa skæðir sjúkdómar borist til landsins með dýrum sem flutt voru inn í þeim tilgangi að kynbæta íslensku stofnana. Til dæmis barst hingað sjúkdómur sem heitir fjárkláði. Til að útrýma honum þurfti annaðhvort að lóga fénu eða baða það upp úr sterku efni sem blandað var í vatn. Strangar reglur gilda nú um innflutning búfjár og lifandi dýra yfirleitt.

Hefur þú komið í sveit og kynnst sveitastörfum? Þekkir þú einhverja bændur? Vissir þú að hægt er að fylgjast með bændum á samfélagsmiðlum og sjá hvað störf þeirra eru fjölbreytt?

Íslenski hesturinn

Reyndu að ímynda þér hvernig það var að ferðast um á Íslandi áður en vegir voru lagðir og brýr byggðar yfir vatnsmikil fljót eða beljandi ár.

Hesturinn hefur alltaf haft sérstöðu hjá íslensku þjóðinni. Landsmenn fengu mat og föt af sauðfé og nautgripum en hesturinn var auk þess ómissandi í daglegu lífi. Án hans hefði Ísland verið óbyggilegt. Hann var notaður til ferðalaga yfir fjöll og dali, óbrúaðar ár og læki. Hann var einnig notaður til flutninga, dráttar, við vígaferli og íþróttir.

Á víkingatímum var siður á Norðurlöndunum að etja hestum saman eins og gert er með hana í hanaati. Hér á landi virðist hestaat eða „hestaþing“ hafa verið vinsælar skemmtanir. Í Njálssögu er sagt frá hestaþingum og voru hestarnir sem kepptu kallaðir víghestar. Gunnar á Hlíðarenda átti góðan víghest en fella þurfti gripinn þegar hann missti annað augað í hestaati á Þingvöllum.

„En heimilishesturinn, sú skepna sem frægðarlaust bar bagga hversdagsins, var vinur barna og félagi fjölskyldunnar, hann á mesta sögu...Hann var stundum latur og daufur að hafa sig af stað, en hann skilaði öllu heilu og stanzaði, ef einhver datt af baki. Hann bar heim heyið og gekk varlega undir gömlum konum, sem brugðu sér í orlof af bæ. Mæður reiddu ungbörn sín á honum til kirkju, og á honum var kistan flutt síðasta spölinn. Hann var látinn flytja ljósmóðurina, og lækniurinn reið honum gjarnan heilar þingmannaleiðir. Þannig var hann ætíð vitni að upphafi og endi hverrar kynslóðar, og sá hefur mikils misst, sem ekki hefur átt hann að félagi og vin.“

Orðtakið að leiða saman hesta sína mun vera dregið af hestaati. Á 17. öld hættu Íslendingar að stunda hestaat því þau þóttu ekki mannúðleg og oft varð mikill ófriður á milli þeirra sem áttu víghestana. Stundum var hann svo mikill að eigendur þeirra börðust.

Íslenski hesturinn er vel í stakk búinn til að ganga úti allan ársins hring. Á útigangi hefur hann vissst frelsi. Þar fær hann hreyfingu sem hann þarf og feldurinn aðlagast veðurfarinu og þykkar þegar kólnar.

Margs konar vélar og tæki hafa leyst hestinn af hólmi. Hann er þó enn notaður í sveitum landsins s.s. við smölun og í hestaferðum um land allt. Hann er auk þess hestaáhugafólki bæði til skemmtunar og yndisauka.

Hrossarækt hefur alltaf tíðkast á Íslandi en hefur aukist mikið síðustu áratugi bæði í dreifbýli og þéttbýli. Allmargir vinna við hrossarækt og störf sem tengjast henni. Það tekur mikinn tíma að rækta hross og temja þau. Stundum er talað um að fólk hafi fengið „hestabakteríuna“ því svo mikil ástríða fylgir hestamennskunni. Góðir reiðhestar eru gullsigildi.

Keppni í hestaíþróttum er mjög vinsæl bæði hérlandis og erlendis. Hestamannafélög eru um allt land og hafa þau námskeið fyrir krakka. Þar læra þeir reiðmennsku og hvernig á að hirða hrossin. Sum ungmenni eru nú þegar afreksknarar í ýmsum greinum hestaíþróttarinnar. Þar sem mikill áhugi er fyrir hendi byrja börn mjög ung að sitja hest svo segja má að þau „alist upp á hestbaki.“

Íslenski hesturinn er mikils metinn. Hann er eftirsóttur í öðrum löndum m.a. vegna ýmissa eiginleika sinna. Má þar nefna fjölbreytni í litum og gangi; feti, tölti, brokki, stökki og skeiði. Hann er sterkbyggður, geðgóður og hver hestur hefur ákveðinn persónuleika. Árið 2016 voru 1360 hross flutt úr landi, mest til Þýskalands, Svíþjóðar og Danmerkur. Þau hross sem flutt eru út frá Íslandi má ekki flytja til landsins aftur því hætta er á að þau beri með sér sjúkdóma sem ekki eru á Íslandi. Evrópu- og heimsmeistaramót íslenskra hesta eru haldin víða um Evrópu.

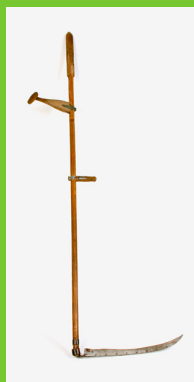
Íslensku nautgripirnir

Ímyndaðu þér að þú sért að ganga um óbyggðir Íslands og þú mætir stórum hópi mannýgra nauta. Hvað myndir þú gera?

Fyrstu aldirnar eftir landnámið voru nautgripir mjög margir í hlutfalli við sauðfé. Húðirnar voru m.a. notaðar í fatnað, reiðtygi og handrit. Gripirnir gengu úti allt árið og höfðu skjól af skóginum sem hér var. Stórir hópar gengu þá lausir til heiða á sumrin. Sá sem fór um héruð gat því átt von á að mæta nautgripahjörð á beit. Naut gátu orðið viðskotaill og hættuleg. Nú er lausaganga stórgripa þ.e. hesta og nautgripa, bönnuð með lögum.

Nautgriparækt hefur tekið miklum framförum. Nautgripir eru stærri en áður. Árið 1928 voru kýr að meðaltali 338 kg. Sextíu árum seinna var meðaltalið komið í 425 kg.

Eitt sinn bjuggu ung hjón í Vopnafirði. Þau þurftu langt að sækja til heyskapa. Sumar eitt áttu þau allmikið hey á engjum. Búið var að þurrka heyið og setja upp í sátur. Daginn eftir skyldi binda heyið og flytja heim á hestum. Fóru þau snemma dags af stað með allt sem til þurfti. Bóndinn flutti heyið til bæjar en konan varð eftir að raka dreifar og setja heyið á reipin fyrir næstu ferð. Hjónin áttu lítið barn sem þau höfðu með sér. Bjó móðirin um barnið við enda einnar sátunnar. Allt í einu kemur nautaflokkur vaðandi ofan af heiðinni og tekur að ólmast í heysátunum. Á undan hópnum fer stór boli; ræðst hann á hverja sátuna eftir aðra þar til hann kemur að sátunni, sem barnið sefur undir. Grípur konan orfið og hleypur að nautinu og heggur ljánum ofan í hálsinn á honum. Fékk nautið mikið svöðusár og fóru hálstaugararnar í sundur þannig að hausinn lafði niður. Rann þá allur móður af bola og rölti hann á eftir hinum nautunum. Þegar bóndi kom aftur var konan búin að reka öll nautin burtu með orfið í höndunum.

Þær mjólka einnig meira en þekktist á öldum áður. Frá því um landnám og langt fram á síðustu öld voru kýr handmjólkaðar. Mörg heimili í þéttbýli voru með kýr, stundum eina, stundum fleiri. Þær sáu heimilunum fyrir mjólkurvörum. Árið 1905 höfðu 5% Reykvíkinga aðalatvinnu af búskap og þeir bæjarbúar sem ekki áttu kýr keyptu mjólk af þeim. Börn sóttu kýrnar í haga og aðstoðuðu við mjaltir. Skilvindur, þar sem mjólk var skilin sundur í undanrennu og rjóma og handsnúinir strokkar til að búa til smjör, komu á heimili þar sem unnið var úr mjólkinni. Mikil vinnuhagræðing var af þessum tækjum og voru þau notuð lengi fram eftir 20. öldinni. Margur stálpaður krakinn fékk það hlutverk að snúa þessum heimilis-tækjum. Nú standa börn ekki lengur við að snúa skilvindu eða smjörstrokk til að fá undanrennu, rjóma eða smjör.

Skilvinda

Nýjasta tæknin við mjaltir felst í mjaltabjónum. Það eru sjálfvirkar vélar sem mjólka kýrnar. Þá ganga kýr lausar í fjósunum og geta farið í mjaltabjóninn þegar þær vilja. Þar les tölva númer kýrinnar og skammtar henni kjarnfóðrið eftir upplýsingum úr tölvum í fjósinu. Með tilkomu mjaltabjóna fara kýr oftár í mjaltir og mjólkinn eykst í kúnum. Yfirleitt er einn til tveir mjaltabjónar á búi en dæmi er um þrjá til fjóra.

Mjaltabjónn

Vissir þú að árið 1929 fluttu Íslendingar inn 7 sauðnautskálfa frá Grænlandi? Sauðnautin voru fyrst höfð til sýnis á Austurvelli í Reykjavík. Þessir kálfar lifðu ekki lengi og drápust allir nema einn. Árið eftir voru 7 aðrir kálfar fluttir frá Noregi. Á endanum drápust öll sauðnautin það síðasta árið 1931 svo þau urðu ekki langlíf hér.

Íslenska sauðféð

Forystufé er létt á fæti, hávaxið og grannholda. Fætur eru háir en nettir og það er kvíkt í hreyfingum. Augun eru stór og greindarleg og oft dekkri en í öðru fé. Forystukindur eru reistar og varar um sig. Það er hyrnt og yfirleitt mislitt.

Íslenska sauðféð er komið af svokölluðu stuttrófufé og er talið að það hafi verið flutt hingað frá Noregi. Það er annað hvort kollótt eða hyrnt. Hvítar kindur eru algengastar því hvíta ullin er verðmest. Fé sem hefur aðra liti s.s. svart, mórault, grátt eða grámórótt kallast mislitt. Margir halda upp á mislita féð og þess vegna hefur þeim stofni ekki verið útrýmt á Íslandi eins og víða í öðrum löndum. Sauðféð getur haft alls konar litasamsetningu, s.s. botnótt, golsótt (goltótt), mögótt, flekkótt, leistött o.fl. Oft velja krakkar sér mislitar kindur til eignar því þeim finnst þær fallegastar og svo er auðveldara að þekkja þær frá öðrum kindum.

Íslendingar urðu að nýta allt af kindinni til að lifa af. Hornin og leggirnir voru notuð í ýmsa hluti svo og í leikföng. Oft voru veturnir langir og harðir. Sjúkdómar og eldgos áttu sinn þátt í að fækka búfé svo um munaði fyrir á öldum. Íslenska sauðkindin er harðger skepna og alltaf náði stofninn að rétta úr kútnum þegar betur áraði.

Á veturna er féð haft í fjárhúsum en fær þó að fara út við og við. Sumar kindur liggja við opið, þ.e. þær hafa frelsi til að vera úti þegar þær vilja. Fjárhúsin voru áður úr torfi og grjóti en nú nota bændur annað byggingarefni. Þó eru torfhús víða uppistandandi og vel við haldið enda líður kindum mjög vel í þessum gömlu húsum ef þau eru þurr og þokkaleg.

Gefið á garða

Í margar aldir hafa bændur gefið heyið á garða og raða kindurnar sér báðum megin við garðann til að éta. Þær eiga sér oft uppáhaldsstað við garðann. Enn gefa margir bændur heyið á garða en nota einnig aðrar aðferðir til að létta sér vinnuna. Sem dæmi má nefna að í staðinn fyrir að skammta kindunum hey tvisvar á dag á garða, setja þeir heyrúllur í svokallaðar gjafagrindur. Þær eru af ýmsum gerðum og geta verið inni í fjárhúsum en einnig úti. Þá fær féð sér sjálft að éta þegar það vill og þegar allt er orðið tóm er nýjar rúllur gefnar.

Gjafagrind

Bændur hugsa heilmikið um að rækta fé sitt. Þeir vilja að féð sé frjósamt og að ærnar mjólki vel. Þeir huga að þykkt vöðvanna og gerð ulla rinnar. Til að bæta bústofninn geta bændur keypt lömb frá öðrum bændum á ákveðnum svæðum á landinu. Á fengitímanum geta þeir einnig keypt sæði úr bestu hrútum landsins sem eru á sæðingarstöðvum. Hrútasæðið er flutt með áætlunarflugvélum og ærnar sæddar samdægurs.

Íslenska ullin þykir góð og hentar vel í fallegar lopapeysur.

Hélstu að rolla væri bara rolla? Ekki aldeilis. Íslenska forystuféð er einstakt í veröldinni

Nýjar rannsóknir staðfesta það sem bændur hafa lengi talið sig vita, að íslenskt forystufé er sérstakur fjárstofn og hefur eiginleika sem hvergi finnast í kindum annars staðar.

Með hugtakinu forystufé er átt við þær kindur, sem sjálfkrafa og af eðlisávisun taka forystu fyrir kindahópum og leiða þá öruggustu og bestu leiðina heim eða frá aðsteðjandi hættu. Slíkt fé hefur verið hér frá landnámi og hefur víða verið markvisst ræktað til að sinna þessu hlutverki. Í *Jónsbók*, sem var lögtekin seint á þrettánda öld, voru forystusauðir taldir metfé og var svo löngum síðan.

Af forystufé, einstökum hæfileikum þess, afrekum og greind, er til fjöldi frásagna. Frægastur forystusauði er vafalítið Eitill í *Aðventu* Gunnars Gunnarssonar, sem fylgir Fjalla-Bensa og hundinum Leó í eftirleitum á öræfum norðaustanlands. Slíkar frásagnir hafa vísindalegar rannsóknir nú staðfest.

Fjalla-Bensi

Benedikt Sigurjónsson hét sauðamaður í Mývatnssveit. Fór hann ár eftir ár til fjalla, á aðventunni, í leit að eftirlegukindum. Af þessu fékk hann nafnið Fjalla-Bensi. Átti hann forystusauðinn Eitil og hundinn Leó. Hafði Bensi þessa vini sína með sér á ferðum sínum sér til aðstoðar. Eitil notaði hann til að fara á undan fé sem hann fann, troða slóð og leiða það í rétta átt. Lentu vinirnir oft í hrakningum við eftirleitir. Óbyggðasetur er á Egilsstöðum í Fljótsdal. Þar er hægt að fræðast um þá féлага þar sem þeir dvöldu dögum saman í holu sinni á Mývatnsöræfum þegar veðrið var sem verst. Skáldsagan *Aðventa* eftir Gunnar Gunnarsson rithöfund er byggð á ferðum Benedikts, Eitils og Leós.

Að leita uppi Eitil og hinar kindurnar, þess var í dag enginn kostur. Válegur verkahringur hans var þrengri en svo. Hér var um það eitt að tefla að forða lífi sínu. Frostið nísti hann gegnum votar flíkurnar, kófið var í þann veginn að kæfa hann, þar eð skeggið fraus saman fyrir vitum hans. Hann tók upp vasahnífinn, sargaði það af sér – það var eina leiðin til að losa sig við klakaskelina. Hvernig þeir Leó römbuðu á jarðholuna gæti orðið torskýrt mál. Benedikt hafði aðeins óljósa hugmynd um það – enda var það Leó sem allt í einu tók að krafsa á ólíklegum stað. Benedikt lagðist á fjóra fætur, rótaði þangað til hann fann hlemminn, losaði um hann, og ofan komust þeir – á endanum hólpnir. Benedikt ætlaði að láta það verða sitt fyrsta verk að kveikja á tólgarkertinu og primusnum, en vitanlega höfðu eldspýturnar vöknað, það kviknaði ekki á þeim. Eftir að hafa skipt um ullartreyju stakk hann stokknum inn á sig nakinn, smádott- aði þar sem hann var niður kominn, tannaði í sig ögn af freðnu kjöti með brauði og smjöri, en var of þurr í kverkunum, átti örðugt með að kyngja matnum, blundaði á ný, biðvanur. Loks voru eldspýturnar orðnar þurrar. Benedikt kveikti á kertinu og senn fór að sjóða á primusnum. Hvað kaffi er, það veit sá einn er hefur sopið það í holu neðanjarðar í þrjátíu stiga frosti upp á reginöræfum með fjöll og fárviðri allt um kring sig. Og nú gat leitarmaðurinn meira að segja þurrkað garmana sína.

Á meðan þeir Leó átu lyst sína og Benedikt inn í milli dreypti á kaffiboll- anum kannaði hann birgðir sínar. Kjötið var senn á þrotum, engin ósköp af brauðinu en drjúgt með smjör, fáeinir syurmolar, en síðustu kaffilögg- ina var hann að sötra einmitt þessa stundina. Þannig var ástatt á bænum þeim. Og á morgun mánudagur – og hinn daginn aðfangadagskvöld.

Úr Aðventu eftir Gunnar Gunnarsson

Krakkar í sveit

Sveitakrakkar venjast því kornung að vera með foreldrum sínum við vinnu á búunum. Þeir taka þátt í störfunum eftir því sem aldur og þroski leyfa. Þannig læra krakkarnir snemma að vinna og bera ábyrgð á því sem þeim er treyst fyrir. Búin eru fyrirtæki fjölskyldunnar og störfin þarf að vinna alla daga ársins. Það fer svo eftir búunum sem krakkarnir eiga heim á, hvaða störf þeir vinna. Það getur tengst ferðaþjónustu, blómarækt eða svínarækt. Eitt er öruggt að alltaf er nóg að gera og margar hendur vinna létt verk.

Áhugamál krakka í sveitum er misjöfn eins og annarra íslenskra barna. Oft tengjast áhugamálin líka vinnu við dýrin, vélarnar eða tölvustýrðu tækin.

Lífsbaráttan hörð

Fyrr á öldum lá í raun ekkert annað fyrir börnum en að taka við búi af foreldrum sínum ef þau á annað borð áttu bú. Drengir urðu bændur en stúlkur húsmæður. Nú er öldin önnur. Guðmundur Þorsteinsson frá Lundi var fæddur 1901 og segir hann svona frá lífi sínu árið 1910.

„...lífsbaráttan var hörð og börnin urðu að fara að vinna fyrir sér, svo fljótt sem þau gátu nokkuð;...ég var ekki nema á tíunda ári þegar bóndi sem byrjað hafði búskap um vorið, vantaði smala og falaðist eftir mér. Ekki langaði mig að heiman en ég skildi og vissi að þess var þörf að enginn lægi á liði sínu svo ég samþykkti fúslega að fara með honum. ... Fært hafði verið frá 47 ám um sumarið og fengin stór

og stæðileg stelpa úr Seyðisfirði til að vera smali, en þegar hún þurfti að vera ein, fjarri bæ og öllu fólki, hjaðnaði heldur kjarkurinn svo hún kom háskælandi frá ánum þegar minnst varði...Stúlkan sem var á fjórtandi ári...starði undrandi og stórum augum á þetta mítur sem komið var að leysa hana af hólmi. Daginn eftir fór hún með mér í fyrstu yfirsetuna til þess að kynna mér smalaslóðirnar.... Einveran, sem mörgum smala þótti einna verst, var mér engin grýla, ég gaf gaum að jurtum, fuglum og mörgu fleiru, en hnífurinn minn og hundurinn ágæti og skynsami voru mér drýgstir til afþreyingar.”

Vinnutími hins unga smala þetta sumar 1910 var frá því um níu leytið á morgnana til kl. 1 að nóttu. Smalar af næstu kynslóð á undan honum tóku við fénu kl. 6 á morgnana og

kynslóðin þar á undan þurfti að vakta ærnar allan sólarhringinn án þess að hýsa þær. Smali hafði ákveðin fyrir-mæli sem hann varð að fara eftir því ekki mátti týna neinni kind. Stundum áttu smalar bága ævi. Það er liðin tíð að börn séu send í sveit til að vinna líkt og smalin forðum.

Keyrði traktor 10 ára

Anna var fædd 1940. Hún var bara 10 ára þegar pabbi hennar sendi hana eina á traktor til að snúa í heyi. Þá var traktorinn nýkominn á bæinn. Slóðinn að túninu var mjög slæmur og langt að fara. Pabbi hennar sagði nákvæmlega hvernig og hvar hún þyrfti að gæta sín. Alltaf komst hún klakklaust fram og til baka. Á veturna fór hún stundum ein í fjárhúsin til að láta kindurnar út og gefa þeim áður en hún fór í skólann sem var á öðrum sveitabæ hinum megin í firðinum. Þangað gengu þau systkinin fram og til baka á hverjum degi. Skólinn var í um 6 mánuði í þá daga. Einu sinni neitaði hún að fara í skólann þegar átti að baða kindurnar en það var gert annað hvert ár. Hún settist út á hól og sagði að það þyrfti einhver að hjálpa til. Daginn eftir fékk hún skammir hjá kennaranum fyrir að hafa ekki mætt í skólann. Aðaláhugamál Önnu voru dýrin og störfin á bænum svo og náttúran í kring.

Nútíma sveitakrakkar

Lísa og Logi eru 13 ára tvíburar og búa í sveit. Foreldrar þeirra vinna bæði utan heimilis. Afi þeirra og amma eru bændur á jörðinni og búa aðallega með kýr en einnig kindur og hesta. Þau systkin eru liðtæk við búskapinn og aðstoða afa sinn og ömmu við mörg verk um helgar og í fríum. Fjósíð er tæknivætt. Þar er mjaltapjónn og sjálfvirkir fóðurkerfi. Kýrnar ganga lausar og fara sjálfar í mjaltapjóninn en fylgst er með í tölvu hvort þær koma í mjaltir. Sum svæði í fjósinu er hægt að hreinsa með róbóta. Úr honum sprautast vatn um leið og hann keyrir um. Að öðrum svæðum kemst róbótinn ekki, t.d. í básana þar sem

kýrnar leggjast. Þar þarf að hreinsa með reku eða sköfu og síðan þarf að bera sag í básana. Oft kemur í hlut tvíburanna að hreinsa básana og sækja kýr sem ekki skila sér í mjaltir. Verkin eru mörg og misjöfn með öll þessi dýr. Lísa og Logi eru farin að keyra traktor, snúa í heyinu og raka í garða áður en það er sett í rúllur. Það þarf að moka hesthúsin, brynna, smala, gefa dýrunum, líta eftir á sauðburði, gefa lömbum og kálfum mjólk, aðstoða við að marka, riða út, kemma hestum, gera við vélar, smíða o.m.fl. Lísu finnst skemmtilegra að sinna hestunum og kindunum en Loga finnst kýrnar áhugaverðari. Hann hefur einnig áhuga á motorcross, fjórhjólum, vélaviðgerðum, tölvum og tónlist. Lísa er meira fyrir hesta og kindur. Hún hefur mikinn áhuga á fjárræktinni hjá afa sínum en einnig tónlist, fimleikum og útivist. Þau eru bæði í tónlistarskóla á veturna.

„Við gengum í öll störf saman foreldrar okkar og systrahópurinn. Pabbi var sniðugur að útþýta verkefnum og hafði okkur alltaf með sér. Hann var alveg magnaður með þetta. Tók okkur til dæmis með á snjópotu upp í fjárhús þegar við vorum litlar – þangað til við fórum að geta bambrað sjálfar.“
(Heiða fjalldalabóndinn)

Leikir barna

Leikir eru hluti af íslenskri menningu og flytjast á milli kynslóða. Sumir leikir lifa góðu lífi á meðan aðrir gleymast eftir því sem þjóðfélagið breytist. Sjónvarpið hóf útsendingar á Íslandi 30. september 1966. Fram að þeim tíma sáu börn sjálf um að hafa ofan af fyrir sér með fjölbreyttum leikjum bæði úti og inni. Leikir þeirra voru því oft öðruvísi en leikir barna í dag. Margt er þó líkt. Gjarnan voru stórir systkinahópar í sveitunum og útileikir vinsælir allan ársins hring. Á sumrin tíðkuðust ýmsir leikir í náttúrunni. Börn gleymdu sér við lítinn læk, við drullukökubakstur, í fjörunni, í hornabúi eða spennandi feluleikjum í myrkrinu á haustin. Þá voru hóp-leikir með bolta og eltingaleikir af ýmsu tagi mjög vinsælir. Ekki þótti sjálfsagt fyrir nokkrum áratugum að börn ættu reiðhjól. Á veturna var snjórinn uppspretta margra leikja eins og hann er enn í dag. Ekki var þó sjálfgefið að allir ættu snjóbuxur eða vatnsheldan fatnað. Þrjónafötin sem börn klæddust gjarnan innanundir voru þá ómissandi klæðnaður.

Margir þessara leikja eru enn vinsælir. Krakkar í sveit hafa mikið frelsi til leikja á rúmgóðu leiksvæði. Um leið þurfa þeir að læra að varast hættunnar í umhverfinu. Skurðir, lækir, rúllustæður, vélar o.fl. geta verið slysagildir ef varúðar er ekki gætt.

Tæki og tól

„Búskapur er heyskapur“ segja bændur gjarnan og eru það orð að sönnu. Fyrsta búskapartilraun á landinu mistókst en hana gerði Flóki Vilgerðarson sem kallaður var Hrafna-Flóki. Settist hann að í Vatnsfirði við Breiðafjörð með fólk sitt og fénað. Hann og menn hans stunduðu eingöngu veiðar í ánni en hugsuðu ekki um að heyja fyrir veturinn. Allur búfénaður Flóka drapst um veturinn.

Sláttuvélar sem hestar drógu tóku við af orfi og ljá en útbreiðsla þeirra gekk hægt vegna þess að túnin voru mjög óslétt og mikið um þúfur. Tún voru sléttuð með handaflí alveg fram á 19. öld og fyrri hluta 20. aldar. Þetta var seinnileg vinna. Menn heyjuðu engjar og mýrar og hvar sem gras var að fá. Það hey er kallað úthey sem er heyjað í úthaga. Allir sem vettlingi gátu valdið unnu við heyskapinn.

Smám saman komu ný og betri tæki sem léttu heyskapinn s.s. sláttuvélar, rakstrarvélar, snúningsvélar og mógavélar sem hestar drógu.

Svo kom dráttarvélin. Sú fyrsta var flutt inn 1918 og um 1920 voru þær orðnar 300 og 3000 um 1940. Geturðu ímyndað þér hvað dráttarvélar eru margar á Íslandi í dag?

Illu bitur enn hjá mér
egginn slítur stráinn
grasið þrýtur, gaman þver
grjótið brýtur ljáinn

*Gamall húsgangur**

Svokallaður rúlluheyskur er algengastur á Íslandi. Ein kind étur um það bil eina rúllu yfir veturinn en einn nautgripur um 20 rúllur.

Búskapur er enn heyskur en miklar framfarir hafa orðið á öllum sviðum á stuttum tíma. Nútímabúskapur er orðinn tæknivæddur og tölvustýrðar vélar vinna mörg störf. Bændur eru ekki líkt því eins háðir veðurfari og áður þegar mest allt hey var þurrkað. Það sem áður tók marga menn í marga daga gerir nú einn maður á nokkrum klukkutímum. Áfram er þó lögð nótt við dag í íslenskum sveitum þegar veður er gott til heyskunar eða þegar rigning er í vændum.

Heiða við slátt

„Ég er aðeins komin á veg með heyskurnum heima á Ljótastöðum, búin að rúlla 50 rúllur... Jesús minn hér flýgur upp önd! Ég vona að ég hafi ekki keyrt yfir hreiðrið. Nei, það slapp. Það eru átta egg í hreiðrinu. Það er allt fullt af fuglum hérna. Ég hef ekki við að bera hrossagauksunga úr slægjunni... Sumarið er magnaður árstími, með gróandanum, birtunni.

En ég hef ekki tíma til að velta mér upp úr dögginni... Á sumrin er ég reyndar mikið innan húss, í húsinu á traktorum. Ég er alin upp á traktor. Á bremsulausum Massey Ferguson. Hann var auðvitað húslaus þannig að ég var undir berum himni...fékk sólarljósið beint í æð...Ég er á Valtra A 95 árgæð 2007. ...Hann er aðaltraktorinn og notaður í allt nema að snúa heynu...í það nota ég hinn traktorinn minn; Massey Ferguson 165 árgæð 1974...

„Ég náði nokkurra tíma svefni, var búin að slá um hálfteittleytið í nótt, keyrði svo eina trússferð fyrir Ferðafélagið í morgun og var komin hingað aftur á hádegi til að snúa. Það þýddi ekki fyrr því það rigndi í morgun...Þetta er gott gras og alveg hellingshey. Ég næ líklega um

200 rúllum...Þetta er mjög dýr heyskur, því ég þarf að drösla traktorum fram og aftur alla þessa leið og það er olíufrekt...Það þarf að skipuleggja heyskur í svona mikilli fjarlægð mjög vel. Það þarf að koma tækjunum á milli í réttari röð; sláttuvél, heyþylu, rakstrarvél, rúlluvél.”

Sláttuvélar geta verið rúmlega 4 m breiðar. Stundum eru fleiri en ein slátturvél tengd við öflugustu dráttarvélar.

Heyþyrlur þyrlla heyinu. Það er gert til að þurrka það. Stundum er heyið alþurrkað t.d. í þurrbagga, stundum er það hálfþurrkað eða lítið þurrkað t.d. í rúllur eða ekkert þurrkað í vothey.

Rakstrarvél rakar heyinu saman í garða áður en heyið er rúllað með rúllubindivélum, bundið í bagga eða tekið með heyhleðsluvagni.

Rúllubindivél bindur heyið í rúllur. Þeim er svo pakkað í plast með pökkunarvél. Mikilvægt er að ekki komi gat á plastið því þá getur heyið skemmst. Sumar dýrategundir eru viðkvæmar fyrir myglu og geta fengið fóðureitrun ef þær éta skemmt hey.

Rúllusamstæða er vél sem býr rúllurnar til og pakkar þeim líka í plast. Hún sparar mannskap, vinnu og vélar.

Slátturvél

Heyþyrla

Rúllusamstæða

Einu sinni keypti séra Hálfðan kölska til að slá allan völlinn á Felli á einni nóttu. Átti kölski að vera búinn að því á miðjum morgni, en völlurinn er hér um 24 dagsláttur. Lofaði séra Hálfðan að gefa kölska sjálfan sig að launum ef hann gæti þetta, en yrði hann ekki búinn með allan völlinn átti hann að verða af kaupinu. Nú fer kölski að slá völlinn um háttatíma. Hefir prestur gætur á honum og þykir slátturinn ganga undra fljótt. Fer þá prestur út í kirkju og tekur þar Davíðssaltara og fer með út á tún og leggur á þúfu eina. Síðan fer prestur inn. Um miðjan morgun fer prestur að hyggja að kölska. Er hann þá búinn með allt túnið nema þúfuna sem saltarinn lá á. Var hann að smáskjótast að þúfunni og höggva í hana, en hrökk jafnótt frá. Gerði þá prestur honum vart um sig og varð nú kölski af kaupinu.

Skólaganga

Í margar aldir áttu Íslendingar eingöngu heima á sveitabæjum. Hver heimilismaður, sem eitthvað gat unnið, hafði sitt hlutverk. Það var í raun ekkert val. Börn lærðu störfín af þeim eldri og annað nám þeirra fór eftir því hvað húsbændur kunnu og vildu kenna þeim. Fræðslan var einkamál heimilanna. Ein kynslóð tók við af annarri í sveitunum. Svo var um langa hríð.

Smám saman breyttist þjóðfélagið, þorp mynduðust og ný störf urðu til. Skólar voru stofnaðir bæði fyrir börn og ungmenni og fjölgaði þeim smátt og smátt. Í fyrstu voru samt aðeins þeir efnameiri sem áttu kost á skólagöngu.

Um miðja 20. öldina komu heimavistarskólar í sveitir landsins. Fram að því hafði kennsla farið fram á sveitabæjum þar sem var gott pláss. Komu börn gangandi af bæjunum í kring, í skólann. Skólinn fluttist svo á annan bæ í sveitinni og börnin þar í kring sóttu skóla þangað. Þannig gekk skólastarfið í sveitunum og fengu börnin u.þ.b. þriggja mánaða kennslu. Síðar lengdist skólagangan í 6 mánuði á ári. Svona skóli kallaðist farskóli og kennarinn sem var yfirleitt einn, nefndist farkennari.

Stundum var erfitt að vera á heimavist langan tíma í senn.

Öðrum börnum fannst það lítið mál. Heiða á Ljótarstöðum er fædd 1978 og þekkir heimavistarlífið af eigin reynslu.

Héraðskólinn
að Laugarvatni

Hefur þú einhverja hugmynd um hvað þig langar til að verða í framtíðinni?

Langar þig til að verða bóndi? Hvert fara þeir sem ætla að verða bændur, í skóla?

Ég var í heimavist á Kirkjubæjarklaustri. Þá var ekki verið að keyra krakkana á milli í skólabílnum eins og nú er gert, heldur vorum við í heimavist á Klaustri fimm daga í viku. Þetta voru erfiðir vetur fyrir mig... Auðvitað var stundum gaman en ég var með hræðilega heimþrá og mér leið oft illa...Það gat kostað tilfæringar að koma mér til og frá heimavistinni á Klaustri um helgar. Snjómokstur þá var með öðrum hætti en hann er núna... Hér var ekki snjósleði eða bíll af því tagi sem hefði auðveldað samgöngur í snjóþyngslum.

(Heiða fjalldalabóndinn)

Heimavistarskólar fyrir krakka á grunnskólaaldri er liðin tíð. Skólabílar flytja krakka úr dreifbýlinu í skóla á morgnana og heim aftur þegar honum lýkur.

Nú er skólaskyldan níu mánuðir. Öllum börnum á Íslandi er tryggður réttur til að ganga í skóla hvar sem þau búa. Þegar krakkar ljúka grunnskóla er margt hægt að læra, allt eftir því hver áhuginn og framtíðaráformin eru. Því er ekki lengur sjálfgefið að börn sem alast upp í sveit taki við búi og gerist bændur. Stundum eiga líka börn sem búa í þéttbýli þann draum að búa í sveit og láta þann draum rætast þegar þau verða fullorðin.

Fyrsti búnaðarskólinn á Íslandi var stofnaður í Ólafsdal árið 1880 og náms-tíminn var tvö ár. Fimm ungir menn hófu þar nám en þá tíðkaðist ekki að ungar stúlkur færu í búnaðarskóla eða aðra skóla. Seinna bættust fleiri bún-aðarskólar við víðar um landið. Fyrsti skólastjórinn var Torfi Bjarnason. Fór hann til Skotlands fyrstur Íslendinga til að læra jarðrækt. Getur þú fundið hvar Ólafsdalur er á landinu?

Torfi fór snemma að vinna á búi foreldra sinna enda mjög vinnusamur drengur. Hann varð smali 10 vetra. Þegar hann komst betur á legg, varð hann aðalfyrirvinna heimilisins. Faðir hans missti heilsuna og heimilið var ekki mjög efnum búið. Frændi Torfa bjó góðu búi á Þingeyrum. Þangað fór hann í vinnumennsku þótt foreldrar hans gætu varla misst hann að heiman. Töldu þau það betra fyrir hann því hann var mjög efni-legur. Á Þingeyrum kynntist Torfi konu sinni Guðlaugu Zakkariasdóttur sem var þar vinnukona. Stýrði hún heimili þeirra í Ólafsdal af skörungsskap enda mannmargt heimili og gestkvæmt.

Vissir þú að á Hólum
í Hjaltadal er Sögusetur
íslenska hestsins?

Hólar í Hjaltadal

Úr BÚFRÆÐINGNUM blaði útskriftarnemenda við Landbúnaðarháskólann 2016

Aðalheiður Björt Unnarsdóttir
Egilsstaðir Fljótsdalshérað

Af hverju valdir þú búfræðinámið?

Af því mig langaði til að fræðast meira um það sem ég hef hvað mestan áhuga á.

Hvert fórstu í verknám og hvað er eftirminnilegast úr því?

Heydalsá á Ströndum. Eftirminnilegast er líklegast fyrsta daginn þegar ég fór að moka út úr hænsnakofanum með... bónda, hann kúgaðist og kúgaðist og það eina sem ég hugsaði var „hvað í fjandanum er ég búin að koma mér út í?“ en það rættist úr þessu öllu saman og ég lærði alveg helling og er ótrúlega þakklát fyrir að fá tækifæri til að læra af svo metnaðarfullum aðilum.

Hvað tekur við eftir nám? Stefnan tekin á búvísindin í haust.

Draumurinn er að búa með...? Sauðfé, að sjálfsögðu!

Hefur námið hér breytt viðhorfi þínu til landbúnaðar?

Já algjörlega. Alltaf að sannfærast meira og meira um það hversu mikilvægur hann er fyrir okkur öll.

Hvert er eftirminnilegasta atvikið?

Held það sé þegar fyrrverandi bekkjarsystir okkar, rölti með kjólinn girtan ofan í sokkabuxurnar fyrir framan allan bekkinn. Sá föstudagur er reyndar allur mjög eftirminnilegur..... (BÚFRÆÐINGURINN 2016)

16. MAÍ – LAUGARDAGUR 10 °C og 8 m/s

Eftir morgunfjós og fram að kvöldfjósí var ég að vinna í sæðingááætluninni og tókst að klára hana, sem var mikill léttir. Það var ein kýr að bera þegar við komum út í fjós í kvöldmjaltir. Kálfurinn var á hvolfi og komst ekki aftur í grindina. Óskar reyndi að snúa kálfinum en ekkert gekk þannig að ákvörðun var tekin um að koma honum í heiminn á hvolfi. Illa gekk að koma bandi aftur fyrir hausinn á kálfinum en það hafðist á endanum og þá var bara að toga. Við toguðum heillengi og fast og á endanum kom kálfurinn í heiminn. Það var rauðskjöldött kvíga, hún var ekki mjög lifleg þegar hún loksins kom í heiminn en braggaðist þó fljótt.

4. JÚNÍ – FIMMTUDAGUR 11 °C 5m/s

Milli mjalta var ég í plægingum, einnig eftir kvöldfjós og fram að miðnætti. Þá var plægingum loksins lokið. Fannst mér virkilega gaman að plægja og ánægð með að mér skuli hafa verið treyst fyrir því verki.

7. JÚNÍ – SUNNUDAGUR 9 °C 7m/s

Eftir morgunkaffið fórum við Óskar að stilla sáðvélin, hann kenndi mér að stilla hana. Það gekk brösuglega hjá okkur að stilla en hafðist á endanum með mikilli polinmæði. Þetta var ný sáð vél sem Óskar hafði ekki prófað áður þannig að þetta tók dálítið lengri tíma en hefði átt að gera. Við fórum síðan og sáðum saman í eitt flag, svo fór ég sjálf og sáði í tvö flög.

Rakel Ösp Elvarsdóttir

Á Íslandi eru tveir búnaðarskólar. Háskólinn á Hólum í Hjaltadal og Landbúnaðarháskólinn á Hvanneyri í Borgarfirði. Þar er hægt að stunda fjölbreytt nám sem tengist búskap. Þar er hægt að læra að verða t.d. búfræðingur, blómaskreytir, garðyrkjufræðingur, hrossaræktandi, skógræðingur eða skipulagsfræðingur nú eða lært ferðapjónustu.

Þetta er þó aðeins brot af því sem hægt er að læra.

Hvað skyldi nemendur í búnaðarskóla segja um námið?

Réttir og leitir

Frá upphafi byggðar á Íslandi hefur hrossum verið beitt á afrétti eins og nautgripum og sauðfé. Nú er það ekki eins algengt. Það er aðeins á Norðurlandi sem hross eru rekin á afrétt. Mörgum hestamönnum og hrossarækendum finnst mikilvægt fyrir íslenska hestinn að alast upp í stóði, frjáls í úthaganum. Þannig hefur hann alist upp frá ómuna tíð.

Eftir að afréttarhross hafa gengið frjáls í náttúru landsins um nokkurra vikna skeið er þeim smalað í réttir. Telja margir hestamenn stóðréttir eina af hápunktum ársins.

Helstu stóðréttir eru í Húnavatnssýslum, Skagafirði og Eyjafirði og verða æ vinsælli meðal erlendra ferðamanna sem vilja sjá íslenska hestinn í landinu þar sem uppruni hans er. Íslendingum sem vilja fylgjast með stóðréttarmenningunni fjölgar ár frá ári enda bæði líf og fjör í réttunum og mikil átök þegar fanga þarf hrossin. Laufskálarétt í Skagafirði er ein vinsælasta stóðrétt landsins.

Fjarréttir á Íslandi skipta hundruðum. Í fjarréttum er oft mikill hamangangur eins og í stóðréttunum. Féð er dregið í dilka eins og gert hefur verið um aldir. Hver gripur er merktur eigenda sínum með marki og bæjarmerki. Þeim sem ekki eru vanir kindum finnst þær ósköp líkar á svipinn. Það er alls ekki svo. Margir bændur þekkja allar sínar kindur og geta rakið ættir þeirra. Þeir eru sagðir fjárglöggir.

Bændur þekkja kindurnar sínar á mörkunum sem eru klippt í eyru lambanna. Hver bóndi á sitt mark sem hægt er að finna í markaskrá. Ákveðnar reglur gilda um hvernig mark er lesið af eyrum.

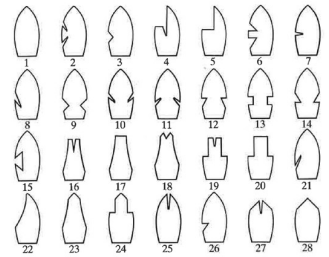
Á haustin hafa lömbin stækkað mikið og breyst. Stundum kemur fyrir að ær komi með sumrunga til réttar. Þær hafa þá borið eftir að þeim var sleppt á fjall og lömbin því ómörkuð og ómerkt. Oftast er þó hægt að finna út hvaða ær eiga lömbin og koma þeim til réttra eigenda.

Hross eru enn mikilvæg í smalamennsku þar sem hægt er að koma þeim um og góðir hundar nauðsynlegir. Border Collie fjárhundar eru gjarnan þjálfaðir til að sækja

kindur og koma þeim til smálans. Þeir spara mönnum mörg sporin. Sumir nota fjórhjól þar sem hægt er. Kindur geta verið séðar og reyna oft að snúa á smalan. Aðrar gefast upp, eru fótaveikar eða hafa farið afvelta. Því þarf oft að fara aftur seinna til að ná þessum eftirlegukindum.

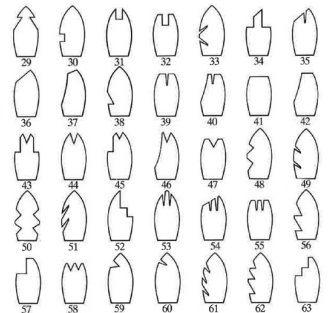
Í landbúnaði er farið að nota flygildi eða dróna til þess að fylgjast með búfé, leita kinda og auðvelda smölun. Ef til vill verður fljótlega kominn á markað dróni með hitavél sem auðveldar leit að fé sem hefur fennt eða dróni sem geltir. Hver veit?

Eyrmörk og markaheiti

1 Alheilt	15 Geirskorið*
2 Andfjadráð	16 Geirstúfríð*
3 Bít	17 Geirsýti*
4 Bládrífið*	18 Geirsýti*
5 Blástýti	19 Hamarrífið*
6 Bobbeldur*	20 Hamrúð
7 Bragð	21 Hangjóbúur
8 Fjóður	22 Hálfat
9 Gagnbitað	23 Heilgeirnað
10 Gagnfjadráð	24 Heilhamrúð
11 Gagnhangfjadráð	25 Heilrífið
12 Gagnhofbitað	26 Höfriti
13 Gagnlagga*	27 Hvortífið
14 Gagnstigað	28 Hvatt

* táknað að umnið skuli gegn notkun þessara marka

29 Laufað*	47 Sýti í stúf*
30 Lagg	48 Tvíbitað
31 Miðhlutað	49 Tvífjadráð
32 Miðhlutað í stúf	50 Tvíhangbitað*
33 Oddfjadráð	51 Tvíhangfjadráð
34 Sneiðhamrúð*	52 Tvínumið*
35 Sneiðrífið	53 Tvírfífið í heilt
36 Sneitt	54 Tvírfífið í sneitt
37 Sneitt í hálfat*	55 Tvírfífið í stúf
38 Stig	56 Tvístigað
39 Stúfrífið	57 Tvístýti
40 Stúfrífið í hálfat*	58 Tvístýti í stúf*
41 Sýti	59 Vagblúti*
42 Sýtihlátt	60 Vagrífið*
43 Sýthamrúð*	61 Þrífjadráð*
44 Sýti	62 Þrístigað*
45 Sýti í blástýti*	63 Þrístýti*
46 Sýti í hálfat	

Ljótur, Sóti, Léttfeti,
langi Rauður, Grani,
Bleikur, Gulur, Gráskjóni,
Gráni, Penni, Mani.

Úr bókinni *Hrímfaxi*,
eftir Hermann Pálsson,

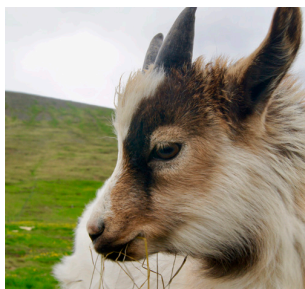
Hvað á dýrið að heita?

Á Íslandi eru margir dýraeigendur bæði í þéttbýli og dreifbýli. Nöfn dýra eru mismunandi eftir því um hvaða tegund er að ræða. Hundur Gunnars á Hlíðarenda hét Sámur og er það nafn enn notað á hunda.

Öll dýr hafa sín sérkenni og oft fá þau nöfn eftir lit, útliti, náttúrunni, veðurfari eða skapgerð. Önnur fá fuglanöfn, blómanöfn, fjallanöfn, nöfn úr goðafræði eða eftir stöðum sem dýrin eru frá. Samnöfn verða að sérnöfnum í nótt>Nótt, krummi>Krummi og lýsingarorð einnig; hýrleit>Hýrleit; glaður>Glaður.

Margir bændur hafa ákveðin kerfi þegar nöfn eru gefin. Til dæmist gæti ær eða kýr fengið fuglanafnið Rjúpa. Afkomendur þeirra fá þá einnig fuglanöfn. Hrútur gæti heitið Raftur og synir hans Lurkur, Kvistur eða Sproti.

Ef búfé hefur tvo liti t.d. hvítan og svartan lit þá er sá litur á hesti kallaður skjóttur, á nautum er hann skjöldóttur og á kindum flekkóttur. Þá gætu nöfnin Skjóni, Skjalda og Flekka orðið til. Kettir eru bröndóttir en einnig kýr. Þar gæti nafnið Branda verið á báðum tegundum. Kvígukálfur sem fæðist í júlí gæti fengið nafnið Júlía. Möguleikarnir eru endalausir og hugmyndaflug dýraeigenda óþrjótandi.

Gamalkunn, hefðbundin hestanöfn eru mörg, s.s.: Sörli, Fluga, Blakkur. Oft vísa nöfn til litar hestsins s.s.: Eldur, Frosti, Dimma, Börkur. Þessi nöfn gætu reyndar líka verið á hrútum eða nautum.

SNATI ELDUR KVISTUR
SKJALDA
BRANDA
SKJÓNI
RAFTUR ELDING
GULUR

Náttúran og umhverfið

Til að getað passað upp á náttúruna, verndað hana, rannsakað og nýtt verða menn að skilja íslenska náttúru. Það eru margir þættir sem geta haft áhrif á jarðveginn. Má þar nefna veður, vindar og vatn, eldgos og ofbeiti.

Mikilvægt að hugsa vel um náttúruna, og græða upp þar sem hægt er. Margir rækta skóga og í framtíðinni verður hægt að vinna ýmsar afurðir úr trjánum. Þá þarf ekki að flytja eins mikið timbur inn frá öðrum löndum. Lúpínan og melgresið hafa líka verið notuð til að rækta upp svæði. Ótal sjálfbóðaliðar hafa tekið þátt í að græða landið og margir Íslendingar hafa hlotið verðlaun fyrir landgræðslu.

Íslenskir bændur lifa og starfa í nánum tengslum við náttúruna og er umhugað um hana. Samvinnuverkefni er á milli bænda og Landgræðslunnar. Verkefnið nefnist Bændur græða landið. Bændurnir nota tilbúinn áburð og grasfræ en einnig húsdýraáburð og gamalt hey til að græða landið upp. Þegar hey er notað vex íslenskur gróður upp þar sem heyið er sett.

Bændurnir leggja til vélar sínar og tæki en Landgræðslan tekur þátt í að kaupa fræ og áburð og gefa góð ráð. Nokkur hundruð bændur taka þátt í verkefninu og leggja til óteljandi vinnustundir víða um land. Þannig hjálpast menn að við að stöðva jarðvegseyðingu og breyta ógrónu eða illa fögnu landi í gróið land.

Spurningar og verkefni

1. Búðu til krossglímu úr orðinu sveitalíf.
2. Botnaðu eftirfarandi fyrirpart: *Þegar knapinn skellti á skeið, skaust þá fugl úr móa.*
3. Finndu eins mörg samheiti og þú getur yfir orðið hestur. Skrifaðu setningar þar sem samheitin koma fyrir.
4. Settu eftirfarandi orðtök í setningar. Tengdu setningarnar við daglegt líf þitt.
 - A. að leiða saman hesta sína
 - B. að vera ekki af baki dottinn
 - C. að leika lausum hala
 - D. að vera ekkert lamb að leika sér við
 - E. að hamast eins og naut í flagi
 - F. að vera eins og villuráfandi sauður
5. Finndu eins mörg orð og þú getur úr orðinu *nautgriparækt*.
6. Finndu 5-10 orð úr bókinni sem þú skilur ekki. Finndu þýðingu þeirra í orðabók eða orðskýringum hér að aftan.
7. Paravinna. Skiptist á og veljið erfið orð úr bókinni sem þið skrifið á miða. Bekkurinn safnar öllum miðum í orðaskjóðu sem hengd er á vegg.

8. Ræddu við einhvern sem kominn er yfir sextugt. Hvernig var lífið þegar viðmælandi þinn var á aldur við þig? Leikir, störf, gæludýr, klæðnaður o.fl. sem þig langar að fræðast um. Gerðu hugarkort og kynntu verkefnið þitt fyrir bekkjarfélögum.
9. Skrifaðu niður einn leik sem viðmælandi þinn sagði þér frá. Kynntu hann fyrir bekkjarfélögum þínum.

- 1 0. Er mikilvægt að búseta sé í sveitum landsins? Ræðið saman.
- 1 1. Hvað er lífrænn landbúnaður? Ræðið saman.
- 1 2. Hvað finnst þér sérstakt við íslenskar sveitir? Ræðið saman.

- 1 3. Finndu frásögn af húsdýri á netinu eða í bók. Lestu frásögnina og skrifaðu stutta endursögn. Teiknaðu mynd af aðalpersónunni.
- 1 4. Farðu inn á www.rml.is. Veldu hlekkinn BÚFJÁRRÆKT, > Sauð-fjárrækt > Kynbætur > Hrútaskrá > Hrútaskrá 2016-2017. Veldu þér hrút sem þú telur vera góðan til undaneldis. Skráðu nafn hans og nafn bæjar sem hann er frá. Lýstu útliti hrútsins og helstu eiginleikum hans. Rökstyddu af hverju þú valdir þennan hrút.
- 1 5. Kynntu þér hvar og hvenær Heimsmeistaramót íslenska hestsins er haldið næst. Skrifaðu stutta greinargerð.
- 1 6. Teiknaðu mynd af húsdýri og litaðu það. Gefðu dýrinu nafn t.d. eftir lit eða skapgerð og rökstyddu hvers vegna þú valdir það nafn.
- 1 7. Leitið að uppskrift á netinu úr afurðum frá íslenslum landbúnaði. Búið til uppskriftabók bekkjarins.
- 1 8. Segðu frá atriði í bókinni sem kom þér á óvart.
- 1 9. Þú færð tilboð um að gerast bóndi. Hvers konar búskap værir þú með? Hvar á landinu býrðu? Skrifaðu sögu um bóndann í þér.

Orðskýringar

- 3 Kappmella: Ákveðin tegund af saumasporum, nokkurs konar lykkja.

Burðargel: Gel sem sett er á hendurnar þegar aðstoða þarf ær sem eru að bera.

Broddmjólk: Fyrsta mjólkinn sem kemur eftir að lambið er fætt.

Magaslanga: Slanga sem liggur úr munni og í magann svo hægt sé að gefa lambinu næringu.

- 4 Búfénaður: Er yfirheiti á dýrum sem bændur rækta; þetta geta verið kindur, kýr, hestar, geitur og svín.

Lögbýli: Sjálfstæð bújörð sem hefur ákveðið verðgildi og er staðfest í opinberum gögnum.

Aðbúnaður: Hvernig hugsað er um dýrin, húsin og umhverfið þar sem dýrin eru geymd.

- 5 Gripur: Er eitt dýr í hópi t.d. nautgripa eða sauðfé.

Afskekkt: Staður sem er langt frá öðrum stöðum og erfitt að komast þangað.

Skæður: Hættulegur.

- 6 Víghestur: Hestur sem er taminn til að slást í hestaati.

Þingmannaleið: Mælieining á vegalengd sem notuð var fyrr á tímum og er um 37,5 km.

- 7 Að vera vel í stakk búin/n: Að vera vel gerð/ur.

Dreifbýli: Staðir á landsbyggðinni þar sem langt er á milli húsa t.d. á milli sveitabæja.

Þéttbýli: Staðir þar sem fólk býr í byggð t.d. í þorpum, bæjum og borgum.

Gullsigildi: Mjög verðmætt.

- 8 Mannýgur: Naut eða hrútar sem vilja ráðast á fólk og stanga eru mannýgir.

Viðskotaillur: Önugur, pirraður.

Dreifar: Heyið sem verður eftir þegar búíð er að raka túninn með rekstrarvélum.

- 9 Skilvinda: Tæki sem notað er til að skilja að rjóma og áfir; hringlaga tæki sem snýst og rjóminn leitar út til hliðanna og skilst þannig frá mjólkinni.

Stálpuð/stálpaður: Hálfvaxin/n, ekki lengur smábarn (10–14 ára).

- 10 Kollótt kind: Kind með engin horn.

Að rétta úr kútnum: Að jafna sig.

- 11 Gefið á garða: Fénu gefið að éta inni í fjárhúsi.

Fengitími: Sá tími árs sem dýr eru tilbúin til mökunar og hrútum er hleypt til áнна.

- 12 Rolla þykir frekar neikvætt heiti, betra er að nota kind eða sauðfé.
Sauðamaður: Sá sem gætir sauðanna.
Eftirlegukind: Kind sem hefur orðið eftir upp til fjalla á haustin.
- 16 Hornabú: Bú sem krakkar gerðu sér áður fyrr úr hornum kinda og léku sér með.
Hornin voru dýr á búgarði barnanna.
- 17 Úthagi: Beitiland, hagi þar sem dýrin eru höfð á beit langt frá bænum.
- 18 Slægja: Blettur sem er sleginn en ekki búíð að hirða heyið.
- 19 Þurrbaggi: Þurrkað hey sem bundið er í bagga.
Dagsláttur: Blettur eða hluti af túni sem tók einn dag að slá.
Davíðssaltari: Sálmaþók.
- 20 Efnameiri: Þeir sem hafa meira á milli handanna, eru ríkari.
- 21 Tilfæringar: Flutningar fram og til baka.
Að komast betur á legg: Að verða eldri, nálgast fullorðinsárin.
Aðalfyrirvinna: Sá sem aðallega vinnur inn peninga fyrir fjölskylduna.
Að missa heilsuna: Að verða veik/ur.
Að vera efnum búíð: Að eiga næga peninga/eignir.
Skörungsskapur: Að stýra einhverju af skörungsskap merkir að stjórna einhverju mjög vel eða af stórmennsku.
- 24 Afréttur: Heiðarland sem bændur á ákveðnu svæði nota sameiginlega sem sumarhaga handa búfé.
Stóð: Ótamin hross eða hrossahópur í haga eða á fjalli.
Stóðréttir: Réttir þar sem hestum er smalað.
- 25 Að draga í dilka: Kindur eru dregnar í dilka í réttum, dilkar eru hólfín sem hver bóndi hefur til umráða og þangað eru kindurnar settar á meðan verið að koma öllum á sinn stað.
Að vera fjárglögg/ur: Að vera dugleg/ur að þekkja féð sitt frá öðrum kindum.
Sumrungr: Lamb sem er fætt eftir venjulegan sauðburð.
Að bera (borið): Þegar ær er að bera þá er hún að fæða lamb.
Afvelta: Þegar kind er afvelta hefur hún af einhverjum völdum fallið á bakið og tekst ekki að komast á fætur aftur, stundum festast þær á milli þúfna.
- 26 Kvígukálfur: Kvenkyns kálfur.
- 27 Ofbeit: Þegar búfénaði er beitt á ákveðið svæði of lengi eða of mikið þannig að gróðurinn nær ekki að endurnýjast.

Löngum var ég læknir minn,
lögfræðingur, prestur,
smiður, kóngur, kennarinn,
kerra, plógur, hestur.

Baslhagmenni
Stephans G. Stephansen

Sveitin

ISBN: 978-9979-0-2366-1

© 2019 Sigprúður Sigurðardóttir

Ritstjóri: Sigríður Wöhler

Málfarsyfirlestur: Ingólfur Steinsson

Yfirlestur og álitsgjöf: María Hrönn Kristjánsdóttir grunnskólakennari og bóndi

1. útgáfa 2019

Menntamálastofnun

Kópavogur

Umbrot: Menntamálastofnun

Prentun: Prentmiðlun ehf. – Lettland

Myndalisti

Forsíða: Gene Ward

Bls. 3 mbl, ljósmyndari Rax

Bls. 4 (neðst) Búnaðarsamband Suðurlands

Bls. 5 Sigurjón J. Sigurðsson

Bls. 7 Guðrún Hulda Pálsdóttir (í miðju)

Bls. 9 Byggðasafn S-Pingeyinga, munur 2511 (efst)

Bls. 11 Vélsmiðja Ingvars Guðna (önnur að ofan)

Bls. 12 Sigurður Sigmundsson

Bls. 14 María Hrönn Kristjánsdóttir (efri)

Bls. 15 Þórunn Hilma Svavarsdóttir Poulsen

Bls. 16 Anna Dröfn Sigurjónsdóttir (neðst)

Bls. 19 Jötunn vélar ehf (næst neðst)

Bls. 22 Sögusetur íslenska hestsins

Bls. 27 Landgræðsla ríkisins

Bændasamtökin: bls. 1, 4 (efri), 7 (neðsta), 9 (mið),

11 (efst), 16, 17 (efsta og neðsta), 19 (næst efst), 24, 25, 27

Shutterstock: bls. 1,6 (efri), 7 (efst), 8 (efstu 3), 10, 11

(neðst), 13, 17 (mið), 18, 19 (efst), 19 (neðst), 22, 26

Sjálандsskóli: bls. 11 (næst neðst)

Þjóðminjasafnið: bls. 6 (neðri), 8 (neðsta), 9 (neðsta),

14 (neðri), 20–21

Bók þessa má eigi afrita með neinum hætti, svo sem með ljósmyndun, prentun, hljóðritun, eða á annan sambærilegan hátt, að hluta til eða í heild, án skriflegs leyfis höfunda og útgefanda.

TIL NEMENDA

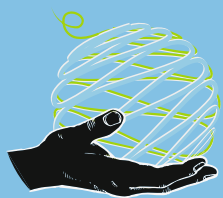
Þessi bók er eign skólans og þú hefur hana að láni. Bækur eru dýrar og því mikilvægt að farið sé vel með þær. Gættu þess vel að skrifa ekki í þessa bók.

Gættu þess vel að skrifa ekki í þessa bók.
Svaraðu öllum skriflegum verkefnum í vinnubók

[illegible]

- 1) Nafn nemanda skal greinilega skrifað í línurnar hér að ofan.
2) Ástandi bókar við útlán og skil skal lýst þannig:
N: ný bók, G: gott, S: sæmilegt, L: lélegt.

HEIMUR
Í HENDI

Sveitin

Sveitin er í flokki lestrarhefta sem taka mið af áhugamálum nemenda á mið- og unglingastigi. Í þessu hefti fá lesendur örlitla innsýn í tilveru þeirra sem lifa og starfa í landbúnaði á Íslandi. Sagt er frá búfænaði, tækjum og störfum sem tengjast þessari fjölbreyttu atvinnugrein. Aftast í bókinni eru orðskýringar og verkefni.

Höfundur bókarinnar er Sigprúður Sigurðardóttir bóndi og grunnskólakennari.

m MENNTAMÁLASTOFNUN
40627

ISBN-13: 978-9979-0-2366-1

9 789979 023661